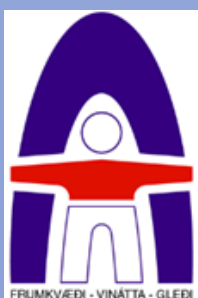

SNEMMTÆK ÍHLUTUN Í MÁLÞROSKA BARNNA

Handbók

Leikskólinn Arnarsmári

Efnisyfirlit

Formáli.....	3
1. Inngangur	4
2. Málþroski barna	6
2.1 Málþroski tví- og fjöltyngdra barna	7
2.2. Snemmtæk íhlutun	10
2.3. Tengsl málþroska og læsisþróunar	11
2.4. Læsisstefna Arnarsmára	12
3. Hlutverk sérkennslustjóra	15
3.1 Einstaklingsnámsskrá.....	16
3.2 AEPS	16
3.3 Heilsugæslan.....	16
4. Málörvun í daglegu starfi	17
4.1 Flokkun á málörvunarefni.....	17
5. Skimanir, prófanir og íhlutanir	19
5.1. Námssögur.....	19
5.2 Tras	20
5.2.1. Tras- verkferlar	20
5.3. EFI-2	21
5.3.1. EFI-2 verkferlar	21
5.4. Hljóm 2.....	22
5.5. Samantekt yfir skimanir, próf, skráningar og úrræði	23
6. Viðbrögð við frávikum í málþroska	24
6.1 Orðaskil.....	24
6.2 Íslenski þroskalistinn.....	24
6.3 Smábarnalistinn	24
7. Beiðni um skólapjónustu	25
7.1 Áhyggjur af málþroska: Málskilningur, tal og/eða framburður.....	26
7.2 Málhljóðamyndun íslenskra barna,	27
7.3 Grunur um frávík- verkferlar.....	28
8. Uppbygging málörvunarhópa og málörvunarstunda	29
8.1 Málörvunarhópar.....	29
8.2 Málörvunarstundir.....	30
8.3 Uppbygging málörvunarstunda	30

8.4 Dæmi um málörvunarstund	30
.....	31
8.5 Málörvunarskema – markvisst unnið með málörvun alla daga	32
9. Samstarf heimilis og leikskóla	33
9.1. Móttaka barna	33
9.1.1. Verkferlar um móttöku/aðlögun barna sem eru að byrja í leikskólanum	34
9.1.2. Verklag í frávikum í málþroska	35
9.2. Foreldrasamstarf	36
9.3. Aðferðir fyrir foreldra til að styðja málþroska barna	36
10. Lokaorð	39
Heimildaskrá.....	40

Formáli

Þessi handbók er afrakstur þróunarverkefnis um snemmtæka íhlutun í málþroska barna sem leikskólinn Arnarsmári tók þátt í ásamt fjórum öðrum leikskólum í Kópavogi. Handbók þessi er hugsuð til að auðvelda öllum starfsmönnum leikskólans að grípa inn í með viðeigandi aðferðum þegar örva þarf málþroska leikskólabarna. Miðað við umræðuna í þjóðfélaginu undanfarið sem snýr að málþroska barna þá virðist vera mikil þörf á verkefni eins og þessu svo allir geti verið samtaka og unnið í anda snemmtækrar íhlutunar og verið meðvitaðir um hvað snemmtæk íhlutun snýst.

Verkefnið stóð yfir frá haustinu 2017 til vors 2019. Verkefnið hélt þó áfram að þróast og var endanleg útgáfa tilbúin haustið 2020. Stjórnandi verkefnisins var Ásthildur Bj. Snorradóttir talmeinafræðingur. Rannveig Jónsdóttir og Hrafnhildur Steinpórsdóttir héldu utan um verkefnið fyrir hönd Arnarsmára og sáu um að kynna það starfsfólki skólans.

Kópavogur, 22.október 2020

Hrafnhildur Steinpórsdóttir

Rannveig Jónsdóttir

1. Inngangur

Börn fá í vöggugjöf hæfileikann til að læra mál. Hversu vel hann nýtist fer eftir því hve mikla og fjölbreytta málörvun þau fá í uppvexti sínum. Leikskólinn er fyrsta skólastigið og þar er lagður grunnur að öllu námi barnsins. Læsi er einn af sex grunnþáttum menntunar samkvæmt Aðalnámskrá leikskóla. Undirstaða læsis og alls náms er góður málproski. Málproskafrávik skapa erfiðleika við lestur, ritun og textagerð, sem síðar geta leitt til námserfiðleika, félagslegrar einangrunar og hegðunarerfiðleika.

Snemmtæk íhlutun í málörvun barna merkir að greina sem fyrst þau frávik sem kunna að vera til staðar hjá ungum börnum í málproska. Að skilgreina hver frávikin eru út frá viðeigandi málþáttum, finna hvar erfiðleikarnir liggja og fá mikilvægar bakgrunnsupplýsingar um börnin frá foreldrum og starfsfólki leikskólans. Einnig er mikilvægt að kynna sér hvort barnið hefur farið í einhverjar greiningar og þekkja heilsufarssögu þess t.d. sjón og heyrn. Því fyrr sem börn með frávik í málproska finnast því fyrr er hægt að hefja íhlutun, velja leikföng, spil og annað námsefni sem hentar börnum með mismunandi þarfir og vinna með þau á markvissan hátt. Samkvæmt rannsóknum er hægt að hafa áhrif á þroska framvindu og undirbúning barna fyrir nám með ígrunduðum aðferðum vegna þess að ung börn hafa ekki fullmótaða heilastarfsemi. Á yngri árum eru þau næmari fyrir íhlutun og þess vegna er hægt að koma í veg fyrir eða draga verulega úr mögulegum námserfiðleikum með viðeigandi inn gripum í anda snemmtækrar íhlutunar (Ásthildur Bj. Snorradóttir og fl. 2014). Markmið verkefnisins var að öll börn í leikskólum Kópavogs næðu hámarksárangri hvað varðar mál, tal og boðskipti og undirbúning lesturs. Lögð yrði áhersla á að hvert barn fengi íhlutun og kennslu við hæfi. Það var einnig gert að markmiði að kennsla í grunnskólum byggði á niðurstöðum og áherslum í kennslu frá leikskólum, þannig að komið yrði í veg fyrir afturhverft rof (Gerður G. Óskarsdóttir, 2012).

Til að ná fram þessum markmiðum var ákveðið að hver leikskóli gerði sína **handbók um snemmtæka íhlutun í málproska**. Þannig yrðu vinnubrögð skilvirkari og lögð yrði meiri áhersla á skimanir/prófanir og íhlutun í kjölfarið hvað varðar mál og læsi í leikskólunum. Kennarar myndu auka þekkingu, færni og öryggi sitt í vinnu með málörvun og læsi í leikskólum sveitarfélagsins. Þeir yrðu færari í skráningu, mati á árangri og flokkun/vali á viðeigandi málörvunarefni. Með aukinni þekkingu, samvinnu og færni yrði valdefling hjá starfsfólki leikskólanna.

Tilgangurinn með handbókinni er að kennarar geti mætt þörfum allra barna; barna sem eru að læra íslensku sem annað tungumál, barna með málþroskafrávik og barna sem fylgja hefðbundinni þróun í málþroska. Í handbókinni er að finna móttökuáætlun fyrir öll börn sem hefja leikskóladvöl í Arnarsmára. Einnig er kafli um hvernig hægt er að auka samstarf við foreldra í tengslum við málörvun og læsi. Í handbókinni er sagt frá því hvernig málörvunarefni leikskólans er skilgreint og flokkað eftir viðeigandi málþáttum. Einnig eru útskýrðar skimanir/prófanir sem eru notaðar í leikskólanum til að meta málþroska og læsisvitund barna. Þá er áhersla lögð á að skilgreina hvaða íhlutun fer í gang eftir þessar skimanir/prófanir. Það er von okkar að þróunarverkefnið verði til þess að allir sem vinna með börn í Arnarsmára geti unnið eftir hugmyndafræði snemmtækrar íhlutunar.

Útbúiinn var **málörvunarbæklingur** fyrir hvern árgang í leikskólanum. Í þeim bæklingum kemur fram hvernig eðlilegur málþroski þróast og hvaða skimanir/prófanir/skráningar er hægt að nýta. Einnig kemur fram hvenær þurfi að beita aðferðum sem eru byggðar á snemmtækri íhlutun og hvernig eðlilegast er að beita þeim miðað við aldur barnanna á deildinni. Þessa bæklinga er hægt að finna inni á hverri deild auk þess að vera vistaðir í SharePoint ásamt öllum skjölum sem tengjast snemmtækri íhlutun.

2. Málþroski barna

Fyrstu mánuðirnir og árin skipta sköpum í máltöku barna. Þau nema hljóð og orð úr umhverfinu og læra smám saman að greina á milli þeirra. Þess vegna er mikilvægt að þau heyri sem mest af móðurmáli sínu, jafnvel þótt ekki sé verið að tala beint til þeirra. Þegar foreldrar tala óspart við barn sitt styrkir það málskilning og orðaforða, auk þess sem það eflir jákvæð tengsl við barnið. Það er aldrei of snemmt að byrja að lesa fyrir börn.

Hér fyrir neðan eru nokkur viðmið sem almennt eru höfð til hliðsjónar þegar málþroski er metinn. Listinn er ekki tæmandi og lýsir einungis í stórum dráttum viðmiðum sem almennt eru höfð til hliðsjónar þegar málþroski er metinn.

18 mánaða-2 ½ árs.	2 ½ árs – 3 ára.
• Segir tveggja til þriggja orða setningar: <i>Mamma koma, mamma koma heim.</i> • Þekkir orðin og bendir á þegar sagt er <i>nef, munnur, hár.</i> • Skilur einföld fyrirmæli, til dæmis: <i>Náðu í skóna þína</i> • Kann 10-90 orð.	• Þekkir nokkra liti; t.d. <i>þgulan, rauðan, bláan.</i> • Sækir hluti sem það sér ekki en þekkir orðin yfir: <i>Náðu í boltann.</i> • Notar fornöfn eins og <i>hann, hún, ég.</i> • Nákomnir skilja tal barnsins. • Spyr um hluti í heilum setningum eins og: <i>Hvar er húfan mín?</i>
3 ára.	4-5 ára.
• Nefnir flesta liti. • Hefur gaman af að hlusta á sögur. • Sýnir myndum áhuga og ræðir um þær. • Spyr spurninga: <i>Hvar? Hvernig? Hvað? Af hverju?</i> • Svarar spurningum eins og: <i>Hvað gerir þú þegar þér er kalt?</i> • Telur upp að fimm og sýnir þrjá fingur þegar spurt er um hversu margir eru þrír.	• Fylgir flóknum fyrirmælum: <i>Taktu stóra boltann og settu hann við hliðina á bláa kassanum.</i> • Skilur og hefur gaman af rími; <i>hús – mús, bíll-fíll.</i> • Getur myndað átta orða setningar. • Notar ímyndunaraflað til að bæta sögur sínar. • Reynir að útskýra hugsanir og langanir í orðum. • Beygir flest orð rétt.

Það er ekki óeðlilegt að sumir fari hraðar og aðrir hægar í gegnum málþróunina en þessi viðmið segja til um. Það þarf alltaf að taka til greina einstaklingsmun hvað varðar þróun í málþroska. Hins vegar þarf líka alltaf að vera vakandi fyrir eðlilegri framvindu málþróunar og grípa inn í eftir þörfum með viðeigandi aðstoð í anda snemmtækrar íhlutunar, sé talin þörf á því.

Mikilvægur þáttur í málörvun ungra barna er að styrkja hljóðkerfi í gegnum leik og söng. Það er vitað að taktur, söngur og hrynjandi eykur áhuga og hjálpar til við nám (Eyrún Í. Gísladóttir og Þóra Másdóttir, 2009). Í kringum sex mánaða aldur eru flest börn farin að leika og endurtaka hljóðasambönd sem eru búin til af samhljóða og sérhljóða. Í kringum eins árs aldur þróa börn síðan hæfileikann til þess að segja orð sem hafa merkingu við ákveðnar aðstæður (Bryndís Guðmundsdóttir, 2008). Börn með eðlilega heyrn tileinka sér hljóðkerfi í viðkomandi tungumáli fyrst og fremst með því að hlusta og leika sér með málhljóðin. Þetta gerir það að verkum að börn eru virk í þessu ferli sem á sér stað yfir ákveðinn tíma og yfirfæra síðan þessa þekkingu á málhljóðum yfir á aðra þætti, svo sem undirbúning fyrir bókstafsþekkingu og lestrarnám. Umskráning bókstafa í málhljóð byggir meðal annars á þróun hljóðkerfisins. Rannsókn Þóru Másdóttur (2008) sýndi í hvaða röð íslensk börn tileinka sér málhljóðin frá tveggja ára aldri. **Fyrst koma nefhljóðin (/m/ og/n/) og síðast sveifluhljóðin (/r/ og /hr/). Sérhljóð voru ekki skoðuð sérstaklega í rannsókninni, en vísbendingar úr henni bentu á að íslensk börn læri fyrst sérhljóðin (/a/,/í/, /e/, /u/, /i/, /o/, /ö/) og síðan tvíhljóðin (/á/, /æ/, /ei/, /ó/, /au/).**

Þessar upplýsingar gefa okkur hugmyndir um hvernig best sé að haga skemmtilegri vinnu með íslensku málhljóðin í gegnum leik og söng (Eyrún Í. Gísladóttir og Þóra Másdóttir, 2009). Það er mikilvægt að börn fái að leika sér með málhljóðin frá unga aldri til að fá tilfinningu fyrir málinu.

2.1 Málþroski tví- og fjöltyngdra barna

Bein þýðing á málþroskaþrófum sem eru stöðluð á öðru tungumáli en móðurmáli barna gefa ekki rétta mynd af málþroska þeirra ein og sér (Edwards, Letts og Sinka, 2011). Það er þó hægt að nota ákveðin viðmið prófa til að skoða einstök atriði í málþroska þeirra út frá eðlilegum þrepum í málþroska sem öll börn fara í gegnum. Þessi þrep eru t.d.

- að hlusta
- að gera til skiptis
- tengslamyndun
- málskilningur
- viðeigandi boðskipti
- að sameina athygli
- að sýna táknrænan leik
- orðaforði
- setningamyndun

Hvert tungumál hefur sín sérkenni sem taka þarf tillit til í mati á málþroska. Það væri auðvitað æskilegt að hægt væri að meta málþroska barna á eigin tungumáli, það er þó oft flókið, svo leita verður annarra leiða. Stundum er gott að skrifa niður nokkrar setningar sem börn segja, nýta sér túlk og fylgjast með þeim í daglegum aðstæðum. Engar rannsóknir hafa sýnt fram á að það að læra önnur tungumál valdi málþroskaröskun eða seinkun í málþroska (Elín Þöll Þórðardóttir, 2004). Öll börn hafa gott af því að læra önnur tungumál burtséð frá því hvaða fötlun eða heilkenni þau hafa. Það skiptir þó sköpum að góður grunnur sé lagður fyrir málþroska barna með því að rækta vel og nota móðurmál þeirra. Það þýðir ekki að þau blandi ekki stundum saman fleiri en einu tungumáli þegar þau tjá sig en slíkt er oft eðlilegur hluti af málkerfum barna (e. *code switching*).

Oft gætir misskilnings við greiningu á málþroskafrávikum ungra barna sem alast upp við tvítyngi eða fjöltýngi sem veldur því að þau eru vangreind. Það er að segja að öll vandamál barnanna eru útskýrð út frá því að þau séu að læra annað tungumál. Það gleymist að börn eiga auðvelt með að læra önnur tungumál ef allt er með felldu. Einnig getur það gerst að börn séu greind með málþroskafrávik, þó vandinn sé aðallega í því fólgin að þau þurfi meiri tíma til að tileinka sér nýtt tungumál. Það er oft mikill vandi að greina hvort börn sem eru að læra önnur tungumál séu með málþroskafrávik. Í túlkun niðurstaðna er mikilvægt að meta frammistöðu þeirra á þeim tungumálum sem þau eru að læra og ef mögulegt er að vera í góðri samvinnu við túlk sem talar móðurmál barnsins.

Efla þarf hagnýtar rannsóknir sem stuðla að því að bæta aðferðir og mælingar á málþroska tví- og fjöltýngdra barna. Það hefur verið sýnt fram á að börn sem læra tvö mál samhliða frá unga aldri búa til tvö aðskilin málkerfi og fara í gegnum sömu þætti í málþroska á hvoru tungumáli fyrir sig, þannig að þau læra ákveðin atriði tungumálsins í sömu röð og eintýngd börn (Elín Þöll Þórðardóttir, 2006). Þessi vitneskja hjálpar til við að meta málþroska þeirra barna sem tala fleiri en eitt tungumál.

Það er mikilvægt að afla góðra bakgrunnsupplýsinga um barnið og fjölskyldu þess. Einnig að nota gátlista, skrá niður orðaforða þeirra (þau orð sem þau nota á þeim tungumálum sem þau eru að læra) og hvort þau hafi möguleika á því að stunda tómstundir þar sem töluð er íslenska. Leggja þarf áherslu á að börn sem eru að læra íslensku fái að umgangast íslensk börn fyrir utan leikskóla til að auka tækifæri þeirra til að ná góðum tökum á tungumálinu. Á sama tíma þarf að hvetja foreldra barnanna til að rækta móðurmálið. Það er einnig mikilvægt að athuga

hversu lengi börnin hafa búið á Íslandi og komast að því hvort móðurmál þeirra sé notað á heimilinu.

Það er ljóst að mikilvægt er að greina hvort tvítyngd börn séu með málþroskafrávik sem koma fyrst fram í eigin tungumáli og endurspeglast svo í öðrum tungumálum sem þau læra. Ef málumhverfi barna er gert mjög flókið getur það haft áhrif á málþroska. Einnig þarf að taka tillit til þess hvaða grunnorðaforða börnin ráða yfir og kynna fyrir þeim grunnorðaforða sem tengist íslensku.

Í öllum samtölum við foreldra frá mismunandi menningarheimum þarf að gera sér grein fyrir því að viðhorf til frávíka eru mjög mismunandi og í sumum löndum er allt önnur merking lögð í hugtakið að vera með frávik. Í mörgum vestrænum þjóðfélögum er meira verið að hugsa um að finna frávik hjá börnum til að geta sett af stað markvissa íhlutun sem fyrst. Í öðrum löndum getur það að vera með frávik vakið upp mikla hræðslu og óöryggi, einfaldlega vegna þess að hugtakið skóli án aðgreiningar er ekki jafnþekkt í þjóðfélagi þeirra og á Íslandi. Börn með frávik eru jafnvel send á stofnun eða þau fá ekki sömu tækifæri til menntunar og önnur börn. Það er ljóst að hvort sem barn er með málþroskafrávik eða slaka færni í því að læra íslensku, þá er mikilvægt að veita viðeigandi íhlutun til þess að það hafi jafna möguleika til náms á Íslandi og önnur börn.

Rannsóknir á börnum sem eru að læra fleiri en eitt tungumál sýna margar fram á sömu meginatriði:

- Að læra önnur tungumál veldur ekki málþroskafrávikum.
- Það er ekki nauðsynlegt að aðgreina tungumálin algerlega til að koma í veg fyrir rugling. Það skiptir mestu máli að tala móðurmál barna og leggja grunn að eðlilegri þróun í málþroska. Hins vegar er líka mikilvægt að börn læri tungumálið í því landi sem þau búa í. Þetta á sérstaklega við um orðaforða sem er notaður í skólaumhverfi barna.
- Að læra tvö tungumál tekur lengri tíma en að læra eitt. Það geta þ.a.l. komið fram frávik í málþroska þegar prófað er eingöngu á einu tungumáli.
- Besta leiðin til að meta stöðu barna sem eru að læra íslensku sem annað tungumál er að meta orðaforða þeirra. Það er hægt að gera t.d. með *Orðaforðagátlistanum* – *Orðaskil* og telja saman þau orð sem barnið notar í báðum tungumálum. *Orðaskil* er þó eingöngu hægt að nota til þriggja ára aldurs. Einnig er hægt að gera óformlega athugun á skólaorðaforða með aðstoð túlks eða fá foreldra til að skrifa niður orð sem börnin segja á móðurmálinu með aðstoð Google Translate.
- Magn og gæði hvað varðar samskipti, íhlutun og notkun á báðum tungumálum hefur áhrif á málþroska.

- Við mat á málþroska hjá börnum er hætt á því að vanmeta málþroskafrávik sem koma fram á báðum tungumálum og útskýra þau alfarið út frá því að barnið sé að læra önnur tungumál. Hins vegar er líka hætt á því að gera ráð fyrir að barnið sé með málþroskavandamál, þegar orsökina er að barnið hefur ekki fengið næg tækifæri til þess að tileinka sér tungumálið í því landi sem það býr í.

Byggt að hluta á bókinni: *Snemmtæk íhlutun í málörvun tveggja til þriggja ára barna eftir Ásthildi Bj. Snorradóttur, Anney Ágústsdóttur, Bergrós Ólafsdóttur, Margréti Þ. Jónsdóttur, Sigurð Sigurjónsson, 2014.*

2.2. Snemmtæk íhlutun

Öll börn eiga rétt á að fá kennslu við hæfi og því er mikilvægt að unnið sé að því markmiði með samstarfi fagstétta og allra þeirra sem vinna með ung börn. Leggja þarf áherslu á snemmtæka íhlutun út frá eðli vandans og að brugðist sé við um leið og rökstuddur grunur vaknar um málþroskafrávik hjá ungum börnum. Með því að veita markvissa málörvun í gegnum leik og daglegar aðstæður er leitast við að draga úr erfiðleikum sem börnin kunna að lenda í síðar meir. Mikilvægt er að aðlaga málörvunina að þörfum hvers einstaklings með því að skilgreina hvaða málþætti þarf að styrkja. Einnig þarf að leggja áherslu á einstaklingsáætlanir, skráningu, mat á árangri og foreldrasamstarf.

Hvenær þarf íhlutun í málörvun eins árs barna?	Hvenær þarf íhlutun í málörvun tveggja ára barna?
Ef barnið: • hefur ekki áhuga á tengslum við fólk • sýnir ekki áhuga á leikföngum • myndar fá hljóð • getur ekki rétt hluti • horfir ekki á algenga hluti þegar þeir eru nefndir • hermir ekki eftir hljóðum • byrjar ekki að segja <i>ma ma</i>, <i>pa pa</i>, og tengir við mömmu og pabba	Ef barnið: • segir innan við 10 orð og fer ekki eftir einföldustu fyrirbærum • tjáir sig lítið með orðum en notast mest við bendingar og ýmis hljóð • sýnir samskiptum við foreldra lítinn áhuga • reynir ekki að ná athygli fólks • sýnir lítið augnsamband • sýnir ekki viðeigandi notkun hluta
Hvenær þarf íhlutun í málörvun þriggja ára barna?	
Ef barnið: • skilur illa talað mál jafnaldra • getur ekki sagt nafnið sitt • er með fátæklegan orðaforða og flestar setningar eru 1–3 orð • er með óskiljanlegan framburð eða hefur mjög fá málhljóð á valdi sínu • sýnir ekki táknrænan leik	

Einn þáttur í snemmtækri íhlutun fyrir börn með málþroskafrávik er að kenna þeim viðeigandi notkun máls. Undanfarið hefur áhugi fræðimanna í auknum mæli beinst í þessa átt vegna þess hve afgerandi áhrif hún hefur á hegðun og líðan barna. Birtingarform málþroskafrávika geta

komið fram í hegðunarerfiðleikum. Börn með slaka boðskiptafærni kunna oft ekki að vera í hóp, eiga erfitt með að lesa í óyrkt skilaboð, að hlusta, setja sig í spor annarra og gera til skiptis. Þetta veldur því að þau fá færri tækifæri til að læra af öðrum börnum í hópavinnu. Í bókinni um Bínu bálreiðu eftir Ásthildi Bj. Snorradóttir (2006) er unnið markvisst með að kenna börnum viðeigandi boðskipti. Bína kennir börnunum að sitja, hlusta, passa hendur, bíða, gera til skiptis og muna.

2.3. Tengsl málþroska og læsisþróunar

Málþroski og læsi fylgjast að og þess vegna er nám barna á leikskólaárunum góður grunnur að þeirri læsisþróun sem á sér stað og þau nýta sér í framtíðinni. Segja má að það séu einkum þrír þættir málþroskans sem tengjast lestrarnámi og læsi, og þar með námsárangri:

- Næmi fyrir hljóðum tungumálsins (hljóðavitund) gegnir lykilhlutverki á fyrstu stigum lestrarnámsins þegar börn eru að ná tökum á samsvörun stafs og hljóðs.
- Orðaforði, sem tengist í raun öllum viðfangsefnum lestrarnámsins og er undirstaða lesskilnings.
- Málskilningur og máltjáning eru mikilvægir þættir í málþróun barna og jafnframt undirstaða lesskilnings og ritunar.

Málskilningur er háþrúð færni sem byggir á heyrnar- og sjónskyni. Þegar börn læra að lesa þurfa þau að geta byggt á ákveðnum grunni til að geta gert sér í hugarlund aðstæður sem þau lesa um. Börn með málþroskafrávik eiga oft erfitt með að þekkja tilfinningar og skilja tengsl orsakar og afleiðingar sem getur haft áhrif á getu þeirra til að túlka lestexta síðar á ævinni. Táknrænn leikur og ímyndun sem þróast í hlutverkaleik byggir upp skema fyrir málskilning. Góður lesskilningur byggir síðan á málskilningi og orðaforða (Ásthildur Bj. Snorradóttir, 2010).

Seinkun í leikþroska og orðaforða getur verið fyrsta vísbending um lestrarerfiðleika seinna meir. Hugtakið Mattheusaráhrif (en þar er vísað til orða guðspjallamannsins um að þeir ríku verði ríkari og þeir fátæku fátækari), er oft notað um þann mun sem skapast milli jafnaldra sem eru annars vegar fljótir og hins vegar seinir til máls. Bilið milli þeirra eykst stöðugt eftir því sem tíminn líður. Þau börn sem hafa góðan orðaforða hafa þannig forskot þegar kemur að

lestrarferlinu, því þau hafa fleiri orð til að byggja ofan á en börn með slakan orðaforða. Það skiptir sköpum að vinna markvisst með leikaðstæður og leyfa börnum að uppgötva málið í gegnum skemmtilega málörvun sem er útfærð í gegnum leik, leikföng, spil og önnur námsgögn. Einnig er mikilvægt að málörvun sé hluti af daglegum aðstæðum í leikskólanum. Allt starfsfólk leikskólans þarf að leggja sig fram við að vera góðar málfyrirmyndir og að gera sér grein fyrir mismunandi stöðu barna varðandi málskilning og máltjáningu. Í þróunarvinnunni var og er ennþá leitast við að öll börn nái hámarksárangri hvað varðar málþroska og undirbúning fyrir lestur.

2.4. Læsisstefna Arnarsmára

Í Arnarsmára er lögð áhersla á að allt nám fari fram í gegnum leik og það á líka við um læsi og málrækt. Læsi í leikskóla felur í sér að búa yfir þekkingu og leikni til að skynja, skilja, túlka, gagnrýna og miðla. Þannig læra börnin að lesa í umhverfi sitt og nota tungumálið á fjölbreyttan hátt. Bernskulæsi er sú lestrar- og ritunarþróun sem á sér stað áður en börn byrja formlega að lesa og skrifa. Í þessu ferli skipta viðhorf, þekking og þroski barnanna máli um það hvernig þessi þróun á sér stað. Segja má að málörvun gangi eins og rauður þráður í gegnum allt leikskólastarfið og markvisst sé unnið að því

að efla málvitund barnanna og undirbúning fyrir lestur.

Það getur skipt sköpum fyrir árangur barnanna að gott samstarf sé á milli foreldra og kennara leikskólans. Mikilvægt er að nota fjölbreyttar aðferðir í starfinu með börnunum til að halda áhuga þeirra lifandi. Einnig er mikilvægt að þekkja undirstöðuþætti fyrir lestur og vinna markvisst að því að öll börn fái íhlutun við hæfi. Læsisstefnan á að auðvelda foreldrum og kennurum skólans að rækta og tileinka sér þær aðferðir og leiðir sem að framan greinir til þess að mæta þörfum allra barna hvað varðar mál og læsi.

Læsisstefna Arnarsmára:

<https://arnarsmari.kopavogur.is/library/Files/Læsisstefna-Arnarsmara.pdf>2.5. Læsi er meira en stafastaut

Veturinn 2016-2017 voru leik- og grunnskólar Kópavogs í þróunarverkefni um mál og lestur sem bar heitið „Læsi er meira en stafastaut.“ Hver skóli mótaði þar eigin aðferðir til að ná þeim markmiðum sem sett eru í læsisstefnu Kópavogsbæjar. Í Arnarsmára var þróunarverkefnið byggt á *Samræðulestri* í mikilli samvinnu við foreldra. *Samræðulestur* felst í samræðum og lestri eins og nafnið bendir til og lögð er áhersla á að fá börnin til að segja frá með sínum orðum í bland við texta sögunnar þegar við á. Rannsóknir sýna að þegar lesið er með aðferð *Samræðulesturs* eykur það orðaforða, málskilning og frásagnarhæfni barnanna (Hrafnhildur Steinþórsdóttir, 2016). Whitehurst, Arnold, Epstein, Angell, Smith og Fischel gerðu rannsókn árið 1994 á áhrifum samræðulesturs á orðaforða barna. Þeir skiptu börnum sem voru þriggja og fjögurra ára í þrjá hópa. Fyrir einn hópinn var lesið með *Samræðulestri* í leikskólanum. Annar hópinn fékk *Samræðulestrarstundir* bæði heima og í leikskólanum. Þriðji hópinn fékk engar sérstakar lestrarstundir af hálfu rannsakenda en tók þátt í stýrðum leikstundum í leikskólanum. Kennarar og foreldrar þeirra barna sem voru í *Samræðulestrarhópunum* fengu leiðbeiningar um *Samræðulestur* af myndbandi auk þess sem þau fóru í hlutverkaleik með leiðbeinendum. Börnin voru prófuð með orðaforðaprófum fyrir og eftir íhlutun og sýndu *Samræðulestrarhóparnir* tveir betri árangur en samanburðarhópurinn. Hópurinn sem lesið var fyrir bæði heima og í leikskólanum stóð sig betur en hópinn sem einungis var lesið fyrir með *Samræðulestri* í leikskólanum.

Niðurstöður rannsókna Lonigan og Whitehurst (1998) og Hargraves og Sénéchal (2000) sýna að þegar lesið er með *Samræðulestri* fyrir börn sem hafa slakan málþroska eru líkur á að orðaforði þeirra vaxi meira samanborið við þau börn sem er lesið fyrir án þeirra samræðna sem einkenna *Samræðulestur*. Fleiri hafa komist að því að *Samræðulestur* geti haft góð áhrif á málþroska allra barna hvar sem þau eru stödd í málþroskanum, ef rétt er farið að (Hargraves og Sénéchal, 2000; Lonigan, Shanahan og Cunningham, 2008; Sénéchal og LeFevre, 2002).

Skýrsla um þróunarverkefnið í Arnarsmára:

<https://arnarsmari.kopavogur.is/library/Files/Arnarsmari---skýrsla.pdf>

3. Hlutverk sérkennslustjóra

Sérkennslustjóri er faglegur umsjónarmaður sérkennslu í leikskólanum og heldur utan um öll þau mál sem lúta að sérkennslu. Deildarstjórar geta leitað til hans með áhyggjur og vangaveltur sem snúa að námi og þroska barna. Í sameiningu vinna deildarstjórar og sérkennslustjóri eftir þeim verkferlum sem leikskólinn og Kópavogsbær hafa komið sér upp ásamt starfsreglum Kópavogsbæjar um sérkennslu sem er að finna hér:

[https://www.kopavogur.is/static/files/Menntasvid/starfsreglur-um-serkennslu-i-](https://www.kopavogur.is/static/files/Menntasvid/starfsreglur-um-serkennslu-i-leikskolum.pdf)

[leikskolum.pdf](https://www.kopavogur.is/static/files/Menntasvid/starfsreglur-um-serkennslu-i-leikskolum.pdf). Sérkennslustjóri sér einnig um skimanir/prófanir, skráningar og ráðgjöf til starfsfólks, hefur yfirumsjón með gerð verkefna og ber ábyrgð á gerð einstaklingsnámskráa fyrir börn sem njóta sérkennslu. Hann mætir einnig á teymisfundi hjá börnum í 1. og 2. flokki og hefur eftirfylgd með því sem rætt er um á þeim fundunum. Sérkennslustjóri sér oft um sérstakar málörvunarstundir með börnum sem þurfa á þeim að halda. Einnig er hann í sambandi við aðra sérfræðinga innan bæjarins til að fá frekari ráðleggingar.

Börn eiga rétt á ákveðnum fjölda sérkennslustunda í samræmi við þroskaraskanir þeirra og/eða önnur frávík.

- Í **1. flokki** eru meðal annars börn sem þurfa á verulegri aðstoð að halda í daglegu lífi vegna t.a.m. fjölfötlunar, alvarlegrar þroskaröskunar, verulegrar hreyfihömlunar (hjólástóll, hækjur), verulegrar tengslaskerðingar (einhverfu), blindu, heyrnaleyysis eða alvarlegrar málhömlunar.
- Í **2. flokki** eru börn sem þurfa reglulega á aðstoð að halda vegna t.a.m. miðlungs þroskaröskunar, hreyfihömlunar, verulegrar sjón- eða heyrnarskerðingar, vægrar tengslaskerðingar eða greindarskerðingar. Einnig alvarlega langtímaveik börn sem þurfa verulega umönnun.
- Í **3. flokki** eru börn sem þurfa töluverða aðstoð eða örvun vegna t.a.m. vægrar þroskaröskunar, s.s. sjónskerðingar, heyrnarskerðingar eða hreyfihömlunar. Langveik börn sem þurfa sértæka aðgæslu t.d. dreyrasjúk eða flogaveik. Börn með tilfinningalega og félagslega erfiðleika eða málhömlun, alvarlegan athyglisbrest, einbeitingarskort, hvatvísi eða ofvirkni.
- Í **4. flokki** eru börn sem þurfa tímabundið á verulegri aðstoð að halda vegna t.a.m. félags- og tilfinningarlegra erfiðleika, fjölskylduvandamála eða tvítýngis.
- **5. flokkur** er vegna tímabundinnar aðstoðar við leikskóladeild vegna t.d. fárar faglærðra starfsmanna, mjög erfiðrar samsetningar barnahóps á deild eða fjölda barna sem þurfa á sérstakri aðstoð að halda, s.s vegna erfiðleika varðandi tal/mál, hreyfinga, hegðunar.

3.1 Einstaklingsnámsskrá

Börn sem eru í 1. og 2. flokki samkvæmt starfsreglum um sérkennslu hafa einstaklingsmiðaða námskrá sem sérkennslustjóri, stuðningsaðili og deildarstjóri sjá um að fylla út. Námskráin er gerð með hliðsjón af þroska barnanna, greiningum/skýrslum frá utanaðkomandi sérfræðingum og samkvæmt óskum foreldra. Námskráin er endurskoðuð á 6-8 vikna fresti eða eftir þörfum.

3.2 AEPS

AEPS er færnimiðaður matslisti og er hentugt tæki til að byggja á, þegar útbúin er einstaklingsnámsskrá og íhlutun skipulögð fyrir börn með frávik í þroska. Listinn er til þess gerður að meta hvar barnið er statt í þroska og hvaða færni þarf að vinna með næstu mánuðina. Lögð er áhersla á samstarf foreldra og annarra fagmanna við gerð markmiða. Listinn og markmiðin eru endurskoðuð einu sinni á ári eða eftir þörfum.

3.3 Heilsugæslan

Hvetja þarf foreldra allra barna til þess að fara með börn sín í 18 mánaða, 2 ½ árs og 4 ára skoðun á heilsugæslustöðina, þar sem m.a. er lagður spurningalisti fyrir foreldra (PEDS) og Brigance þroskaprófið er lagt fyrir barnið. Ef barnið nær ekki aldursvarandi viðmiðum í ungubarnaeftirliti er haft samband við starfsfólk leikskólans með samþykki forráðamanns og í framhaldi er tekin ákvörðun um hvort þörf sé á að send beiðni á skólaþjónustu leikskóla um nánara mat.

4. Málörvun í daglegu starfi

Einn af kostum Leikskólans Arnarsmára þegar horft er til snemmtækrar íhlutunar hvað varðar málörvun er hversu margir faglærðir leikskólakennarar starfa við skólann. Málörvun fer fram á öllum tímum dags, t.d. á vinafundum á morgnana, í hvíld, í matartímum og í fataherbergi. Viðmið Arnarsmára er að lesið sé a.m.k. einu sinni á dag fyrir hvert barn. Mikið af starfi leikskólans fer fram í útiveru, enda er Arnarsmári útikennsluleikskóli. Þegar farið er í ferðir út fyrir skólalóðina taka kennarar oft bók með og nýta t.d. nestisstund til að lesa sögu fyrir börnin. Opið flæði er á föstudögum í skólanum. Þá mega börnin fara á hvaða svæði leikskólans sem þau vilja og þá er boðið upp á læsistengd verkefni á að minnsta kosti einu svæði.

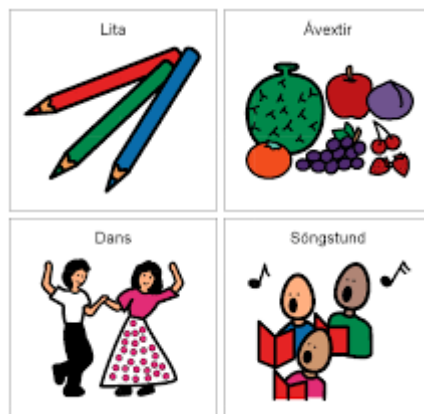
Tákn með tali (TMT) er tjáskiptaaðferð sem bæði kennarar og börn læra og nota í

Arnarsmára. Aðferðin byggir á einföldum hreyfitáknum sem notuð eru á markvissan hátt til stuðnings töluðu máli. TMT er ávallt notað samhliða tali enda er markmiðið að kenna viðkomandi að tjá sig og skilja íslenskt talmál.

Táknin gera málið sýnilegt og styðja þannig við töluðu orðin.

Börn með málþroskavanda í Arnarsmára nota **sjónrænar vísbendingar (myndir)** sem minna á og sýna hvað er framundan, til dæmis dagskipulagið. Með sjónrænu vísbendingunum gengur börnunum líka betur að gera sig skiljanleg. **Félagsfærnisögur** eru einnig notaðar og eru nauðsynlegar þegar læra þarf eitthvað nýtt og hjálpa börnunum að skilja til hvers er ætlast af þeim og stuðla þannig að bættri líðan og hegðun.

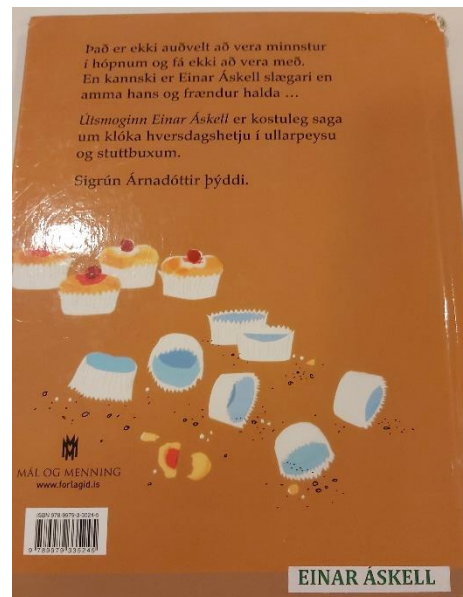
4.1 Flokkun á málörvunarefni

Eitt af því sem skiptir miklu máli í allri málörvun er að vinna markvisst með viðeigandi málþætti. Því er mikilvægt að flokka og skilgreina málörvunarefni sem er til í leikskólanum út frá því hvaða málþætti er hægt að vinna með hverju sinni. Í framhaldi af því er hægt að mæta betur mismunandi þörfum barna í málörvun. Einnig er mikilvægt að skrá og skilgreina hvað er gert í

málörvun, meta árangur og senda viðeigandi málörvunarverkefni heim með þeim börnum sem þess þurfa. Slík vinnubrögð stuðla að aukinni samvinnu á milli starfsfólks leikskóla og foreldra/forráðamanna. Mikið er til af málörvandi bókum og spilum í Arnarsmára, sem búið er að merkja með lituðum punktum og flokka í eftirfarandi flokka:

- **Boðskipti/ Félagsfærni/ Samleikur**
Orðaforði
Setningamyndun
Málfræði
Hlustun-
Athygli- Einbeiting
Sjónminni- Málskilningur
Málvitund (rím/ málhljóð/ hljóðkerfisvitund)
Framburður
Talnaskilningur/Rökhugsun

Bækur skólans eru flokkaðar ýmist eftir höfundum, efni eða bókaflokk. Það eru einnig nokkrir málörvunarflokkar með mismunandi áherslum, til dæmis eru flokkar sem tengjast dýrum, litum, tölum, orðum og fleiru.

5. Skimanir, prófanir og íhlutanir

Í gegnum leikskólagöngu barnanna í Arnarsmára eru lagðar fyrir nokkrar mismunandi skimanir, skráningar og próf sbr. *námssögur*, *TRAS*, *EFI-2* og *HLJÓM-2*.

5.1. Námssögur

Námssögur er aðferð til að meta styrkleika, upplifun og námsferil barna á aldrinum 1-2 ára. Skráðar eru einskonar örsögur hvers barns fyrir sig sem kallast námssögur. Aðferðin skiptist í fjóra þætti; Skráningu, ígrundun, greiningu og nýtingu. Í skráningunni er hægt að gera myndbandsupptöku, taka ljósmyndir, skrifa niður hvað barn gerir í ákveðinni stund og margt fleira. Eftir skráninguna er hún nýtt til að ígrunda og ræða það sem átti sér stað til að fá sjónarhorn frá fleiri en einum varðandi innihald skráningarinnar. Í lokin er svo ákveðið hvernig nýta eigi þær upplýsingar sem fengist hafa út úr skráningunum og þær framkvæmdar með þarfir barnsins í huga.

Námssögurnar byggjast á jákvæðu sjónarhorni. Sá sem skráir á að einblína á jákvæðu þættina í fari barnsins frekar en veikleika þess. Þannig styrkist jákvætt viðhorf kennara í garð barnanna og börnin sem sjá skráningarnar styrkjast að sama skapi og sjálfstraust þeirra eykst.

Rannsóknir sýna að með því að nota námssögur fá leikskólakennarar betri sýn í hugarheim barnanna á deildum sínum og átta sig betur á styrkleikum þeirra. Þær stuðla að því að draga fram styrkleika fremur en að einblína á veikleika barnanna. Samstarf við foreldra er mjög mikilvægt og rannsóknir sýna að námssögur opna fyrir öðruvísi samskipti við foreldra þegar þeir taka þátt í að ígrunda skráningarnar sem er hluti af ferlinu. Í Arnarsmára eru námssögur notaðar á yngri deildunum. Þá er tekið upp nokkurra mínútna myndband af barni og síðan skráð niður hvaða þarfir barnsins sjást í myndbandinu með hliðsjón af uppbyggingarstefnunni.

5.2 Tras

TRAS (n: Tidlig registrering af språkvikling) er skráningarlisti fyrir leikskólakennara til að fylgjast með

máltöku tveggja til fimm ára barna. TRAS skráningarlistinn

hefur verið þýddur og staðfærður fyrir íslenskar aðstæður. Með TRAS skráningunni er hægt að skima eftir frávikum í mál- og félagsþroska barnanna með fyrirbyggjandi íhlutun í huga. Niðurstöðurnar nota kennarar síðan til að ákveða hvernig best megi stuðla að framförum hjá barninu og þær kynntar í næsta foreldrasamtali.

Markmið með TRAS skráningarlistanum er:

1. Að unnt sé að grípa inn í með skjóta og markvissa aðstoð ef grunur vaknar um frávik.
2. Að reynt sé að fyrirbyggja að önnur vandamál komi upp sem tengjast því að barn hafi ekki fengið aðstoð vegna málþroskafrávika.

Þegar listarnir eru fylltir út er miðað við lífaldur barnanna. Kennarar fylla út skráningarblað sem gefur þeim mynd af stöðu barnanna hvað varðar mismunandi félagsfærni- og málþætti á deildinni í heild sinni. Merkt er við hvort barn hafi annað hvort ekki náð ákveðinni færni, hafi byrjendafærni eða góða færni í ákveðnum þáttum. Listinn er fylltur út á 6 mánaða fresti fyrir hvert barn.

Engin færni

Byrjendafærni

Góð færni

Yfirlitsblöð- fylgiskjöl með TRAS eru í deildarmöppum í sameign.

5.2.1. Tras- verkferlar

<u>Engin færni</u> • Íhlutun inni á deild í litlum hóp • Skoða hvort þurfi utanaðkomandi ráðgjöf • Niðurstöður ræddar í næsta foreldrasamtali/ráðgjöf • Skimun endurtekin á 6 mánaða fresti	<u>Byrjendafærni</u> • Íhlutun inni á deild eins og þörf er á • Niðurstöður ræddar í næsta foreldrasamtali/ráðgjöf • Skimun endurtekin á 6 mánaða fresti
<u>Góð færni</u> • Engin frekari íhlutun • Niðurstöður ræddar í næsta foreldrasamtali • Skimun endurtekin á 6 mánaða fresti	

5.3. EFI-2

EFI-2 er málþroskaskimun fyrir börn á fjórða ári. Fyrirlögnin er þannig að barn og kennari skoða saman myndabók og svör barnsins gefa vísbendingu um hvar það er statt í málþroskaferlinu. Þessi skimun kannar málskilning og máltjáningu barna og tilgangurinn er að finna börn sem

gætu þurft á stuðningi að halda. Niðurstöður eru flokkaðar eftir færni barnanna í málskilningi og máltjáningu. Börnin geta komið út á grænu svæði (góður málþroski), gulu svæði (slakur málþroski) eða rauðu svæði (mjög slakur málþroski) miðað við jafnaldra.

Kennari fyllir út yfirlitsblað eftir að hafa prófað börnin. Yfirlitsblaðið gefur yfirsýn yfir hvernig deildin í heild kemur út. Þá er auðvelt að sjá hvað þarf að leggja áherslu á ef börnin þurfa að fara í málörvunarhóp.

5.3.1. EFI-2 verkferlar

Þau börn sem koma út með slaka eða mjög slaka getu fara í málörvunarhóp sem hittist einu sinni til tvisvar í viku og þá er unnið markvisst í að þjálfa þá þætti sem komu slakir út.

Farið er yfir EFI-2 niðurstöður í foreldrasamtölum.

Barn kemur út á grænu svæði	Barn kemur út á gulu svæði		Barn kemur út á rauðu svæði
Engin frekari íhlutun	Skilningur slakur en tjáning góð	Tjáning slök en skilningur góður	Gera frekari athugun (sjá gátlista um málþroska frá talmeinafræðingi)
	Auka málörvun með áherslu á skilning (orðaforði, skilningur á setningum)	Auka málörvun með áherslu á tjáningu (frásagnir, þörf fyrir boðskipti, TMT)	
			Auka málörvun og vísa til frekari athugunar ef við á

Efi-2 yfirlitsblað og EFI-málörvun (hvað þarf að vinna með) má finna í árgangamöppum í SharePoint.

5.4. Hljóm 2

Að hausti er *HLJÓM-2* lagt fyrir elstu börn leikskólans til að meta hljóðkerfis- og málvitund í því skyni að greina þau börn sem eru í áhættu fyrir lestrarerfiðleika síðar meir.

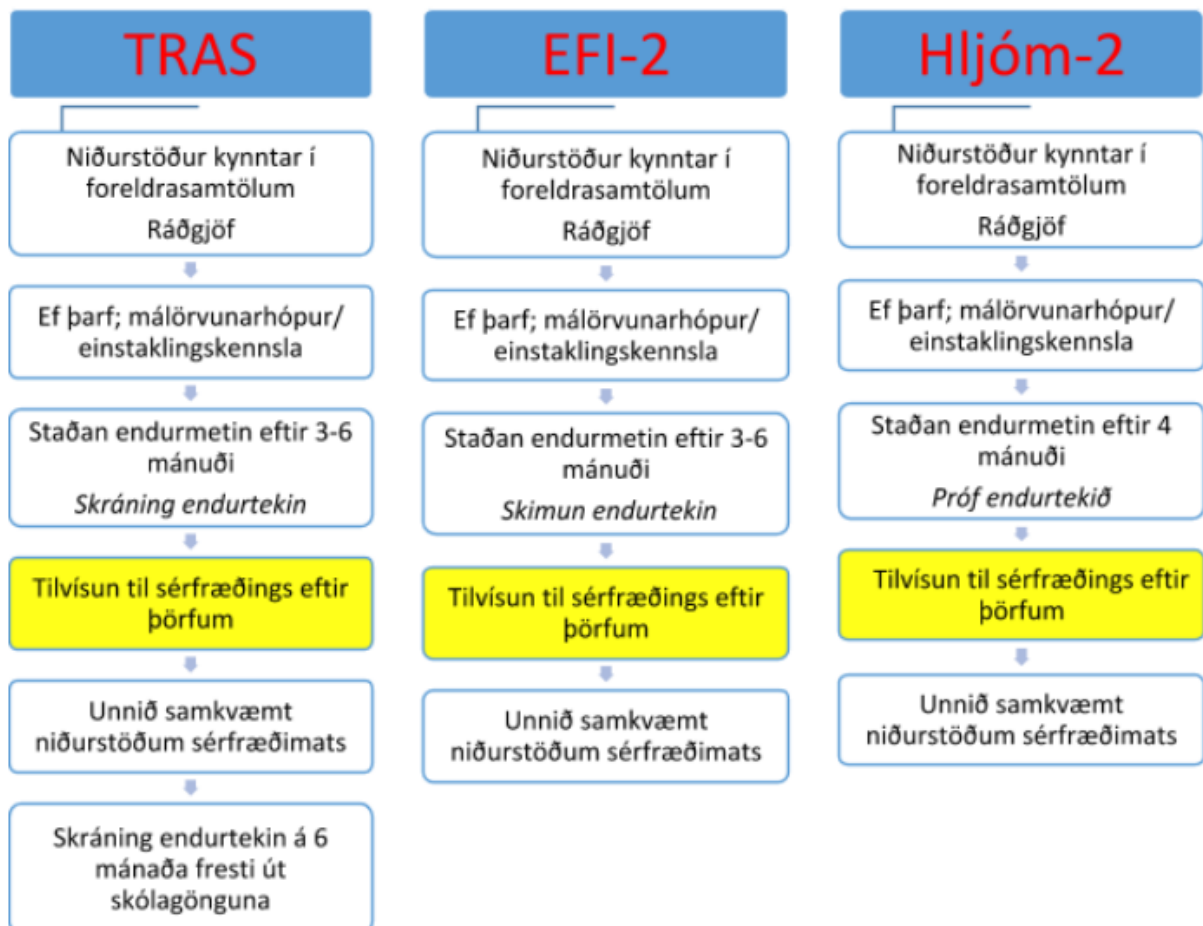

Hjá 88% þeirra barna sem glíma við lestrarvanda (9 af hverjum 10 börnum) er slök hljóðkerfis- og málvitund talin ein aðalorsökin. Prófið er í leikjaformi og prófþættir eru: Rím, samstöfur (atkvæði), samsett orð, hljóðgreining, orðhlutaeyðing, margræð orð og hljóðtenging. Niðurstöður sýna ýmist mjög slaka færni, slaka færni, meðal færni eða góða færni miðað við jafnaldra. Þau börn sem koma út með slaka eða mjög slaka færni fara í málörvunarhóp sem hittist einu sinni í viku og þá er unnið markvisst í að þjálfa alla þætti hljóðkerfisvitundar. Einnig skiptir miklu máli að fræða foreldra þeirra um hvernig hægt sé að vinna með þessa þætti heima. Eftir fjögurra mánaða vinnu, er barnið prófað aftur með *HLJÓM-2*. Ef það fær aftur slaka útkomu er málið skoðað nánar í samráði við foreldra og deildarstjóra með frekari íhlutun, ráðgjöf eða nánari athugun í huga. Kennarar fylla út yfirlitsblað sem gefur mynd af stöðu barnanna á deildinni í heild sinni og sjá þannig hvaða þætti þarf að leggja áherslu á í hópnum.

5.5. Samantekt yfir skimanir, próf, skráningar og úrræði

Eins og fram hefur komið þá fara öll börn í Arnarsmára í gegnum ákveðnar skráningar og skimanir. Þær eiga það sameiginlegt að hjálpa kennurum og foreldrum að bregðast við frávikum í málþroska barnanna eins fljótt og hægt er. Hér að neðan er samantekt á þessum prófum, skimunum og skráningum.

6. Viðbrögð við frávikum í málþroska

Ef niðurstöður úr áðurnefndum prófum, skimunum og skráningum eru fyrir neðan meðaltal eftir íhlutun og foreldrasamstarf, fylla foreldrar út *orðaforðagátlistann Orðaskil, Íslenska þroskalistann* og/eða *Smábarnalistann*, eftir því sem við á.

6.1 Orðaskil

Orðaskil er málþroskapróf sem byggir á orðaforðagátlista fyrir börn á aldrinum 1 ½ árs til 3 ára. Það er lagt fyrir þau börn þar sem grunur er um málþroskafrávik. Prófinu er ætlað að mæla orðaforða barnanna og hvort þau hafa náð valdi á beygingakerfi og setningagerð málsins. Aldursviðmið fylgja prófinu, en með samanburði við þau er skorið úr um hvort málþroski barna mælist innan eðlilegra marka miðað við jafnaldra.

6.2 Íslenski þroskalistinn

Íslenski þroskalistinn er gefinn út á vegum Rannsóknarstofnunar uppeldis- og menntamála og er nýttur við skimun til að mæla þroska 3ja til 6 ára barna á mál- og hreyfisviði. Hann er staðlaður fyrir íslenskar aðstæður. Mæður barnanna svara listanum og meta getu þeirra. Prófbættir eru: Málþáttur (hlustun, tal og nám) og hreyfiþáttur (grófhreyfingar, skynhreyfingar og sjálfsbjörg). Til samans mynda undirprófin sex eina þroskatölu, sem gefur til kynna almennan þroska barnsins miðað við jafnaldra að mati móður.

6.3 Smábarnalistinn

Smábarnalistinn er staðlaður þroskalisti til að meta málþroska, hreyfiþroska og sjálfsbjörg ungubarna á aldrinum 15 til 38 mánaða. Hann er einnig gefinn út á vegum Rannsóknarstofnunar uppeldis- og menntamála. Mæður barnanna svara listanum og meta getu þeirra. Fyrirlögn er framkvæmd á sama hátt og gert er þegar *Íslenski þroskalistinn* er lagður fyrir.

Leikskólakennarar eða sérkennslustjóri reikna út niðurstöður listanna. Þegar niðurstöður liggja fyrir er tekin ákvörðun í samráði við foreldra hvað gert verður varðandi íhlutun í kjölfarið.

7. Beiðni um skólapjónustu

Þegar áhyggjur af þroska, hegðun eða líðan barns eru miklar og/eða langvarandi er hægt að óska eftir þjónustu af hálfu talmeinafræðings, sálfræðings, sérkennsluráðgjafa eða iðjuþjálfara.

Þjónusta í boði:

- **Beiðni um skólapjónustu vegna barns** (mat og ráðgjöf talmeinafræðings, sálfræðings, iðjuþjálfara o.fl.)
- **Beiðni um ráðgjöf vegna hóps** (t.d. skimun á barnahópi)

Verklag þegar óskað er eftir skólapjónustu vegna barns:

1. Fylla út **Beiðni um skólapjónustu leikskóla** í ONE
2. Gæta þess að **allar** umbeðnar upplýsingar komi fram og rafræn undirskrift foreldra fylgi
3. Láta foreldra og/eða deildarstjóra fylla út viðeigandi matslista
4. Skanna matslista og/eða önnur fylgiskjöl og láta fylgja með beiðninni

ATH. að nóg er að senda eingöngu útreikninga úr Íslenska þroskalistanum, Smábarnalistanum, Orðaskilum, EFI-2 og HLJÓM-2.

Ef spurningar vakna er ávallt hægt að hafa samband við starfsfólk.

Athugið að fylgiskjöl eru mismunandi eftir tilvísunarástæðum.

Ef áhyggiur eru af fleiru en einu, látið þá öll viðeigandi fylgiskjöl fylgja með beiðni.

7.1 Áhyggjur af málþroska: Málskilningur, tal og/eða framburður

Fylgiskjöl með beiðni:

1. Niðurstöður Íslenska þroskalistans eða Smábarnalistans (þarf ekki að fylgja ef bara framb.)
2. Gátlisti fyrir málþroska barna: (fyrir starfsfólk að fylla út)
 - *Gátlisti fyrir málþroska 2 - 3 ára barna (sjá bækling fyrir Gorma og Grallara)*
 - *Gátlisti fyrir málþroska 3 - 3,6 ára barna (sjá bækling fyrir Grallara)*
 - *Gátlisti fyrir málþroska 3,6 - 4 ára barna (sjá bækling fyrir Grallara og Garpa)*
 - *Gátlisti fyrir málþroska 4 - 4,6 ára barna (sjá bækling fyrir Garpa)*
 - *Gátlisti fyrir málþroska 4,6 - 6 ára barna (sjá bækling fyrir Garpa og Gullmola)*
3. Niðurstöður mats:
 - *Orðaskil (18-36 mánaða) (fyrir foreldra að fylla út)*
 - *EFI-2 (3-4 ára) (fyrir starfsfólk að fylla út)*
 - *HLJÓM-2 (5 ára) (fyrir starfsfólk að fylla út)*
 - *Ef framburðarvandi hjá 4 ára og eldri: ISC (fyrir foreldra að fylla út)*
 - (<http://www.csu.edu.au/research/multilingual-speech/ics>)
4. Ef barn hefur íslensku sem annað tungumál er gagnlegt að fylla út **Staða og framfarir 3-5 ára barna** og láta samantekt niðurstaðna fylgja með (fyrir starfsfólk að fylla út):
 - (http://reykjavik.is/sites/default/files/ymis_skjol/allir_med/matslisti_0.pdf)

Viðmið fyrir mál og tal

12 mánaða: Við 12 mánaða aldur segja börn oftast sitt fyrsta orð. Hlusta þarf á hvort að barnið bablar og hvort fjölbreytni sé í babblinu (mismunandi samhljóðar og sérhljóðar). Einnig viljum við fylgjast með óyrtum samskiptum á við bendingar, augnsamband, sameinaða athygli.

18 mánaða: Við 18 mánaða aldur eiga börn að segja lágmark 10 orð.

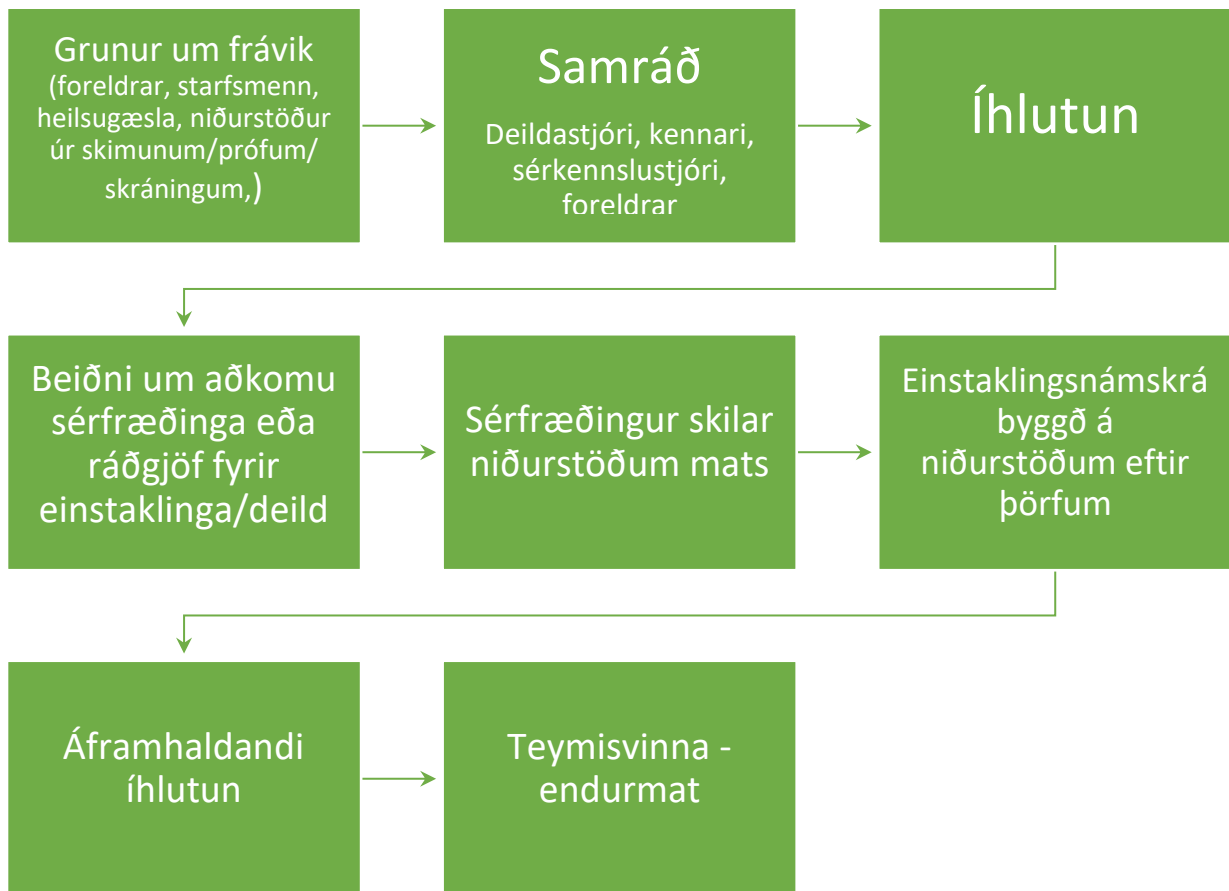
2,5 ára og 4 ára skoðun: Brigance skimun á heilsugæslu

Framburður: Sjá töflu hér fyrir neðan, prósenturnar tákna hlutfall barna sem hafa náð hljóðunum á þeim aldri (t.d. ná rúmlega 75% barna tókum á /s/ og /r/ við 4 ára aldur en 90% þeirra við 6 ára aldur, þ.e. 60% þeirra sem ekki hafa náð tókum á þeim 4 ára hafa náð þeim án inngrips við 6 ára).

7.2 Málhljóðamyndun íslenskra barna, meðaltileinkunaraldur á stökum hljóðum

	>75%	>90%
2 ára	/m/ /b/ /n/ /d/ /j/ /h/ /v/ /l/ /g/, /gj/ /f/ /p/ /ð/	/m/ /b/ /n/ /d/ /j/ /h/
3 ára	/t/ /k/, /kj/ /hj/ óraddað /l/	/v/ /l/ /g/, /gj/ /f/ /p/ /t/ /k/, /kj/ /hj/
4 ára	mjúka /g/ /s/ /r/	/ð/
5 ára	/p/ óraddað /r/	mjúka /g/ (<i>fluga, sög</i>) /p/
6 ára		/s/ /r/, óraddað /r/ (<i>eins og hringja, hár...</i>)
Eldri	óraddað /n/ (<i>hnífur, hneta...</i>)	?

7.3 Grunur um frávik- verkferlar

8. Uppbygging málörvunarhópa og málörvunarstunda

Börn með málþroskaraskanir eru í áhættuhópi hvað varðar námsörðugleika og vanlíðan í skóla. Þau eiga oft í erfiðleikum með að eignast vini vegna þess að málþroskaröskun getur haft mikil áhrif á félagsfærni. Það er því mjög mikilvægt að:

- Greina börn með málþroskaraskanir sem allra fyrst
- Skilgreina málörvun út frá þörfum hvers barns
- Raða börnum í hópa eftir eðli málþroskafrávika ef hægt er

Á þann hátt má leitast við að fyrirbyggja frekari vanda og draga þar með úr hættu á námsörðugleikum, vanlíðan og brottfalli nemenda úr skóla seinna meir.

8.1 Málörvunarhópar

Börn sem þurfa auka málörvun er skipt í hópa og reynt að fara eftir því hvað þarf að leggja áherslu á hjá hverjum og einum. Gott er að gera heildstæða málörvunaráætlun fyrir hvern hóp. Þar gæti verið lögð áhersla á félagsfærni, orðaforða, málskilning, framburð, talnaskilning, athygli/einbeitingu o.s.frv. Miða þarf við að mæta mismunandi þörfum barna hvað varðar málörvun með því að vinna með mismunandi málþætti. Sérstök áhersla er lögð á að velja leikföng, spil, bækur og málörvunarefni við hæfi og að vinna í gegnum leik. Til að auðvelda þá vinnu er hægt að skoða yfirlitsmöppuna/skjalið um það málörvunarefni sem til er í skólanum.

Dæmi um markmið málörvunarstunda:

- Sjálfstjórn (Boðskiptareglur Bínu)
- Fylgja einföldum fyrirmælum
- Benda á myndir í bókum
- Leika með afstöðuhugtök
- Auka markvisst orðaforða
- Vinna með grunnþarfir
- Leika með já og nei
- Leika að gera til skiptis
- Framburður
- Leika með forsetningar
- Telja og gefa rétt
- Auka athygli/hlustun

Í upphafi vetrar ræðir sérkennslustjóri við deildarstjóra og þá sem sinna málörvun um hvað sé gott að leggja áherslu á hverju sinni. Samráðsfundir með þeim sem sinna sérkennslu eru haldnir reglulega þar sem rætt er um hvernig gengur, hvort einhverju þurfi að breyta og hvaða verkefni er hægt að leggja fyrir næst. Einnig er lögð áhersla á skráningu, ráðgjöf til foreldra og mat á árangri.

8.2 Málörvunarstundir

Málörvunarstundir eru 15-30 mínútur í senn þar sem markviss málörvun fer fram annað hvort hjá einu barni eða litlum hópnum barna á svipuðu róli. Oftast er það sami kennarinn sem sér um málörvunarstundir hjá sínum hópnum. Kennarinn skipuleggur hverja stund fyrir sig en getur alltaf leitað til sérkennslustjóra til að fá aðstoð. Gott

getur verið að skoða málörvunarskemað þar sem fram koma hugmyndir að því hvernig sé hægt að vinna markvisst með hvern málörvunarpátt fyrir sig.

8.3 Uppbygging málörvunarstunda

Þegar komið er í málörvunarstundir er mikilvægt að hafa sjónrænt skipulag yfir hvað á að gera í málörvunarstundinni. Það gerir það að verkum að barnið/börnin vita til hvers er ætlast af þeim og hvað sé framundan. Þá er gott að byrja og enda allar stundir eins. Mikilvægt er að fá börnin til að rifja upp í lokin hvað það var sem þau gerðu í stundinni (með hjálp kennara ef þarf). Þannig er verið að hjálpa þeim að kalla fram úr minni og setja orð á hvað var gert.

8.4 Dæmi um málörvunarstund

Börnin setjast við borð og bjóða góðan dag. Hægt er að byrja stundina með því að syngja sama lag í hverri stund eða fara yfir nöfn og heimilisföng þeirra sem eru mættir. Farið er yfir boðskiptareglurnar hennar Bínu svo allir viti til hvers er ætlast að þeim og börnin læri grunnreglur fyrir samskipti. Eftir það eru verkefni sem á að vinna kynnt fyrir börnunum. Gott er að miða við þrjú verkefni í hverri stund en það getur verið breytilegt eftir aldri og þyngd verkefna. Verkefni eru mismunandi eftir aldri barnanna og hvaða málþætti þarf að æfa sérstaklega. Málþættir sem unnið er með eru til að mynda framburður, hljóðkerfisvitund, hugtakavinna, málfræðivitund, hlustun, frásagnir og fleira. Að lokum er góð

Dæmi um hvað er verið að æfa í málörvun

- Hlustun
- Hegðun og viðeigandi boðskipti
- Ætlun, áhuga, setja sig í spor annarra
- Að gera til skiptis (fyrst ég og svo þú)
- Að bíða - horfa
- Að sitja kyrr (t.d. á stól)
- Að horfa/veita/sameina athygli
- Að kalla úr minni - muna
- Eftirhermu - byrjandi hljóðmyndun
- Endurtekningu
- Að skapa þörf fyrir boðskipti
- Undirbúningur fyrir lestur (Hljóm)

regla að fara yfir það sem var gert í stundinni, til að æfa börnin að kalla fram úr minni það sem er búið að vinna með í málörvunarstundinni.

Atriði til að hafa í huga í málörvun

- **Stýritáknin hennar Bínu:** Sitja, passa hendur, hlusta, bíða, gera til skiptis, muna.
- **Skipulag:** Verkefni, bók, val/skemmtilegt. Fyrst – svo – síðan.
- **Sjónrænar vísbendingar:** Hlusta, spila/leika, bók, muna.
- **Athafnir, tilfinningar, líðan, nám:** Hjálpa barninu að þekkja og tala um eigin tilfinningar.
- **Barnið veit hvenær tíminn byrjar og endar:** Heilsa og kveðja.
- **Fara yfir skipulagið** - Rifja upp hvað var gert/endurtekning (byrja, búinn).

8.5 Málörvunarskema – markvisst unnið með málörvun alla daga

Dæmi um hvernig er hægt að setja upp fjölbreyttar málörvunarstundir alla daga vikunnar þar sem unnið er með mismunandi þætti.

Mánudaga	Þriðjudaga	Miðvikudaga	Fimmtudaga	Föstudaga
Léttar bækur/samræðulestur alla daga				
Hlustun	Orðaforði	Málskilningur Setningaskipan	Talnaskilningur/ rökhugsun	Sögugerð Hljóðkerfis- vitund
Spurningar: Hvað gerir þú þegar þú ert: þreytt/ur, svöng/svangur í leikskólanum? Hvað getur þú gert með höndunum/ fótunum/augun-um/eyrunum? Ég nota skæri til að ... skeið til að... vettlinga til að...	Töfrakassinn, Hægt að hafa ákveðið þema af hlutum t.d. <i>baðherbergi</i> (tannbursti, tannkrem, sápa, þvottapoki, mynd af klósetti, vaski, handklæði). Græni kassinn: <i>Margir flokkar í boði, t.d. litir, jurtir, skóli, heimili, tölur, matur, dýr, störf, stafrófið o.fl.</i>	Myndir af athöfnum: Hvað er þessi að gera? Bingó: Skiptast á að vera bingóstjóri, æfa „<i>hver er með...?</i>“ og svara „<i>ég er með...</i>“	Telja, flokka, stór/lítill Tölur: 1-5, telja og gefa rétt. Ef 1-5 er auðvelt er hægt að telja meira og vinna með hærri tölur. Vinna með tölugildi. Hvað eru margir á bak við hverja tölu? Vinna sérstaklega með stærðarhugtök.	Sögugrunnur Hægt að vinna með á ýmsan hátt, t.d. raða myndum í atburðarás og segja frá. Kenna börnunum með myndum að segja frá. Segja frá einstökum myndum.
Sögupokar				Rím- Veiðirím spilastokkur. Ljáðu mér eyra. Bók og spilastokkar. Hljóðgreining, samsett orð, hljóðflokkun, hljóðtenging og stafir og hljóð.

9. Samstarf heimilis og leikskóla

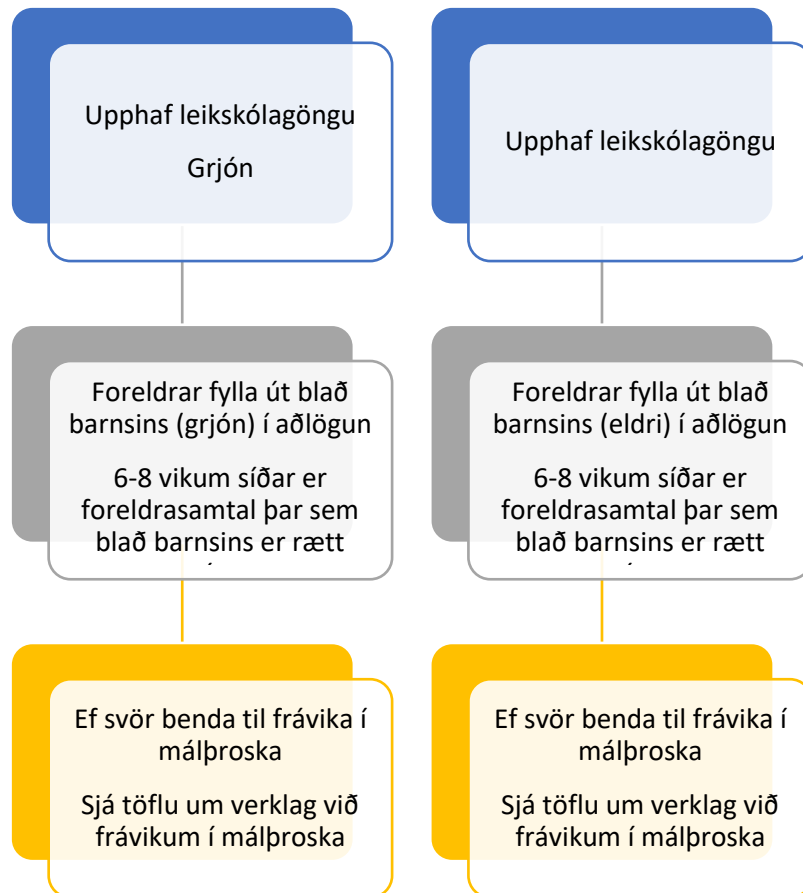
Í Arnarsmára er lögð mikil áhersla á gott samstarf við foreldra og forráðamenn barnanna sem hér dvelja.

9.1. Móttaka barna

Í Arnarsmára er hópaðlögun sem tekur um eina viku ef allt gengur vel og er þannig háttað að viðvera barnsins lengist með hverjum deginum. Barnið fær hólfi í fataherberginu til að geyma útifötin sín og skúffu inni á deild fyrir persónulega muni og listaverk sem það mun skapa í leikskólastarfinu. Foreldrar/forráðamenn nýrra barna fá fund með leikskólastjóra þar sem þeir skoða leikskólann, fræðast um starfsemi hans og gera dvalarsamning. Í aðlögunarferlinu fylla foreldrar/forráðamenn einnig út lista með upplýsingum um barnið (sjá viðbótarupplýsingar við blað barnsins). Það er gert svo kennarar fái betri sýn á stöðu barnsins hvað varðar þroska, menningu og heimilishagi.

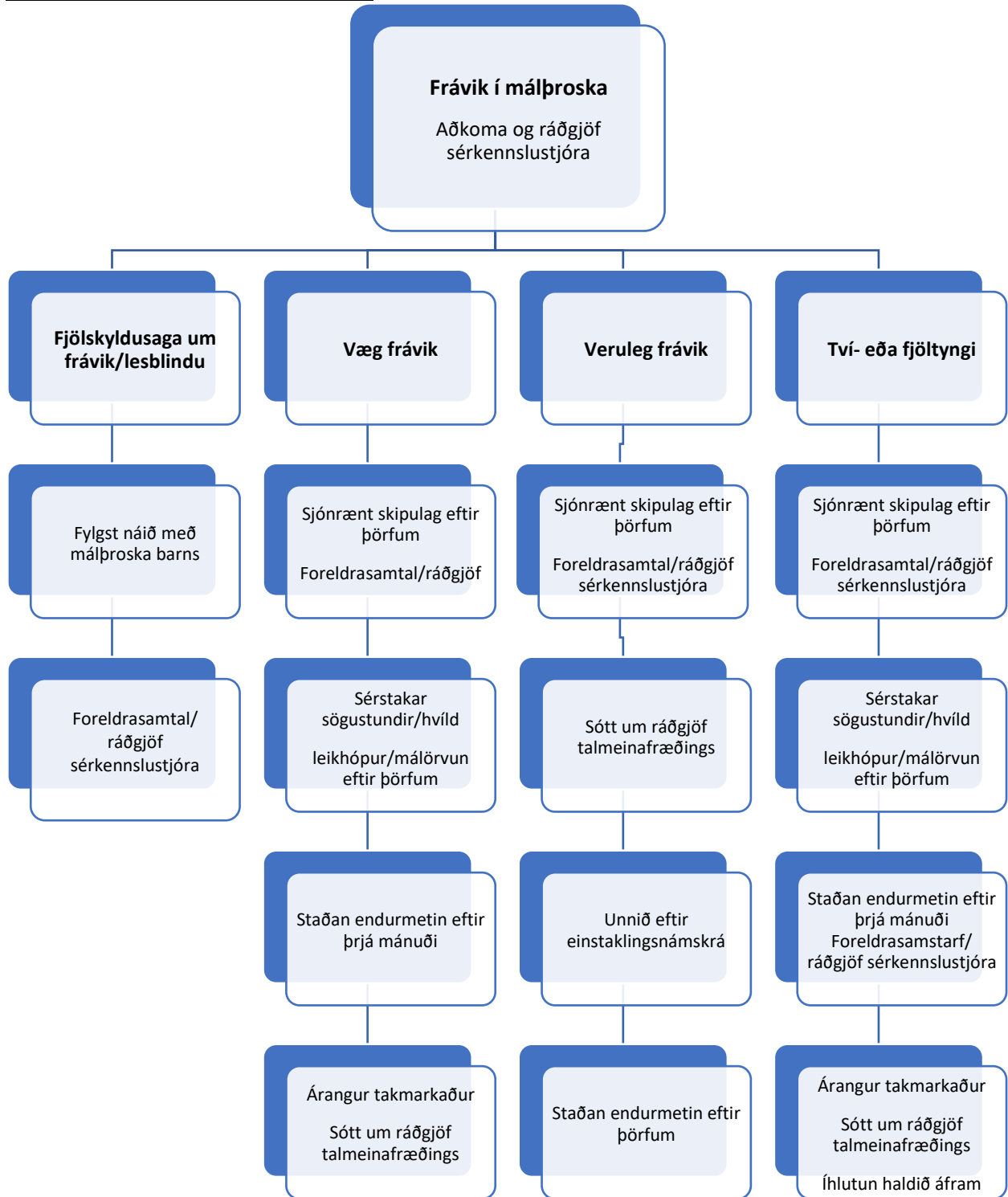

9.1.1. Verkferlar um móttöku/aðlögun barna sem eru að byrja í leikskólanum

Ef fram koma vísbendingar um frávik í málþroska barna samkvæmt spurningalistum um viðbótarupplýsingar við blað barnsins sem foreldrar svara við upphaf leikskólagöngu fer málið í ákveðinn farveg.

9.1.2. Verklag í frávikum í málþroska

9.2. Foreldrasamstarf

Nokkrum vikum eftir að aðlögun barna er lokið og börnin hafa öðlast öryggi og festu í leikskólanum boðar deildarstjóri foreldra þeirra í samtal. Í þessum samtölum gefst gott tækifæri til að ræða allt sem viðkemur þroska, hegðun, líðan og leik barnanna.

Um leið og grunur um málþroskafrávik vaknar er mjög mikilvægt að efla samstarf við foreldra með fræðslu og upplýsingum um það sem hægt er að gera í málörvun í öllu daglegu lífi barnsins. Kennarar og foreldrar þurfa að ræða saman til að átta sig á því hvar börnin standa varðandi mál, tal og boðskipti og vinna sameiginlega að því að mæta þörfum þeirra. Oft er nóg að veita börnunum auka málörvun í leikskólanum með áherslu á að vinna með viðeigandi leikföng og málörvunarefni til að efla mismunandi málþætti. Einnig er mikilvægt að veita foreldrum upplýsingar um hvað þeir geta gert heima og kynna fyrir þeim bækur, spil, leikföng og málörvunarefni sem eflir málþroska. Í sumum tilvikum þarf að vísa börnum áfram til talmeinafræðinga og er það gert í samvinnu við foreldra. Mikilvægt er að foreldrar séu vel upplýstir um mikilvægi snemmtækrar íhlutunar og taki þátt í að undirbúa barn sitt til að takast á við námið sem framundan er. Góður málþroski er undirstaða félagsfærni og alls náms.

9.3. Aðferðir fyrir foreldra til að styðja málþroska barna

Það er margt sem hægt er að ráðleggja foreldrum að gera til að styðja sem best við málþroska barna sinna. Besta ráðið er að að **lesa bækur** sem henta aldri og þroska barnanna.

Auk þess þarf að skapa tækifæri fyrir barnið að leiða boðskiptin:

- Settu uppáhalds hlut utan seilingar ... og bíddu
- Bjóddu fram valkosti ... og bíddu
- Veldu verkefni sem að barnið getur ekki gert án þinnar hjálpar ... og bíddu
- Bjóddu fram smáhjálp ... og bíddu

AÐFERÐIR TIL AÐ EFLA

máltjáningu

ALLTAF:

- Vera í sömu hæð og barnið
- Ná augnsambandi
- Biða eftirvæntingafull
- Vera fyrirmynd
- Ekki reyna oft en 2-3 sinnum

1 TAL RÚTÍNUR

Notaðu endurtekningu og fyrirsjáanlegt mál í daglegum rútínum.

Þegar rútínan hefur verið lærð er hægt að hika og leyfa barninu að botna setninguna.

Notum ímyndunaraflið!

T.d. foreldri segir „*einn, tveir og (hika)...*“ barnið segir „*af stað!*“

Þetta nýtist einnig í bókalestri, t.d. *Græni hatturinn*: lesa hana oft og hika svo í setningum sem eru mikið endurteknar og láta barnið botna.

2 VALMÖGULEIKAR

Haltu á tveimur hlutum og spurði barnið „*viltu (epli) eða (banana)?*“ Ef barnið tjáir sig ekki en bendir eða horfir á annan hvorn hlutinn skaltu vera fyrirmynd og segja orðið áður en þú réttir því hann..

3 KRÖFUR

Ef þú veist hvað barnið vill, náðu þá í hlutinn, haltu á honum og spurðu „*Hvað viltu?*“ Ef það svarar ekki skaltu vera fyrirmynd og segja orðið og barnið getur þá endurtekið það.

4 SAMSKIPTAFREISTINGAR

Búðu til aðstæður sem krefjast tjáningar:

- Settu leikfang þar sem það sést en barnið nær ekki í það eða í ílát sem það getur ekki opnað.
- Leikið með dót þar sem barnið þarf aðstoð þína með (t.d. dót sem þarf að trekkja upp).
- Geymdu drykk/nasl þar sem barnið nær ekki í svo það þurfi að biðja um það

Margrét Samueldóttir, talmeinafræðingur, 2019, þýtt frá mommyandmemilestones.com

Sjálftal: Þú talar út frá sjónarhorni hins fullorðna. – „Nú ætla ég að setja sápu í þvottapokann. Ég þvæ bakið, fætuna, tærnar og hendurnar. Síðan skolum við sápu í burtu“.

Samhliða tal: Þú talar út frá sjónarhorni barnsins. – „Ég sé að þú keyrir bílinn undir borðið og upp á stólinn. Þú ert með rauðan bíl“.

Lýsingar: Þú lýsir því sem þið sjáið. – „Sjáðu, hér er lítill steinn. Hann er grár og sléttur“.

Þessar þrjár aðferðir minna á íþróttافرétتامennسك، þar sem því er lýst sem fyrir augu ber út frá mismunandi sjónarhorni. – En ekki gleyma að gera hlé til að hleypa barninu að. – Munið: Gefa gaum – Bíða – Hlusta.

Eyðilegging

Búðu viljandi til vandamál svo barnið þitt þurfi að eiga í samskiptum við þig til að leysa úr því

matartími		• Gefðu barninu skál með morgunmatnum en enga skeið. • Gefðu barninu tóm glass. • Láttu sem þú sért að borða mat barns þíns. • Láttu barnið fá annan mat en það það um. • Gefðu barninu eitthvað sem er í umbúðum án þess að opna þær fyrst.
leiktími		• Geymdu leikföng í boxum eða ílátum sem barnið getur ekki opnað. • Gefðu barninu teina en engar lestir, blað en enga liti, púsluspil en engin púsl o.s.frv. • Gefðu barninu leikfang sem það þarf aðstoð við að virkja, t.d. dót sem þarf að trekkja, en ekki bjóða aðstoðina strax. • Settu skó á hendurnar þínar áður en þið farið út. • Settu húfu barns þíns á þig í staðinn fyrir barnið.
svefntími		• Láttu barnið í tómri baðkar án vatns. • Réttu því önnur náttföt en það það um. • Segðu rangt orð við mynd sem þú bendir á. Bentu á tígrisdýr og segðu „Sjáðu fuglinn.“ • „Gleymdu“ að rétta barninu kúrudýrið sitt þegar það fer að sofa.

Margrét Samúelsdóttir, talmeinafræðingur, 2019. þýtt af www.mommyandmemilestones.com

Endurtaka það sem barnið segir og bæta við orðum og málfræði sem vantar upp á, án þess að leiðrétta það beint. – Ef barnið sér stóran bíl og segir: „Stór!“ þá getur þú sagt: „Já, bíllinn er stór“.

Að bæta upplýsingum við það sem barnið segir: Þú endurtekur ekki eingöngu það sem barnið sagði, heldur bætir þú einnig við nýjum upplýsingum. – Ef barnið segir til dæmis: „Kisa hlaupa!“, þá getur þú sagt: „Já, kisan hleypur út“ eða „Kisan hleypur hratt“.

Endurtekning: Þú endurtekur rétt það sem barnið segir rangt. – Ef barnið segir: „dóll“ í staðinn fyrir „stóll“ þá endurtekur þú orðið rétt með léttri áherslu á s-ið.

10. Lokaorð

Hugmyndafræði snemmtækrar íhlutunar byggir á því að brugðist sé við um leið og rökstuddur grunur vaknar um málþroskafrávik hjá ungum börnum. Þannig er hægt að minnka líkurnar á þeim afleiðingum sem alvarleg málþroskafrávik geta haft á námsárangur, hegðun og líðan þeirra seinna meir.

Von er um að sú þróunarvinna sem átti sér stað við gerð þessarar handbókar hafi orðið til þess að fagleg vinnubrögð alls starfsfólks leikskólans hafi aukist. Starfsumhverfi með skýrum verkferlum auðveldar starfsfólki að vinna markvisst með viðeigandi málþætti og undirstöðupætti fyrir lestur. Slíkt umhverfi gerir starfsfólk öruggara að nálgast viðfangsefni sín á réttan hátt og sníða þau að aldri og þroska barnanna. Með snemmtækri íhlutun er núna farið að grípa inn í með viðeigandi aðstoð um leið og grunur er um frávik í máli eða þroska og skiptir þá miklu að leikskólinn og foreldrar vinni saman. Með góðum ráðum getur leikskólinn hjálpað foreldrum að gera sér grein fyrir því hversu mikilvægt það sé að vera meðvitaðir um málþroska barna sinna.

Heimildaskrá

Anna Magnea og Kristín Karlsdóttir. (2015). *Námssögur. Tæki til að meta áhuga, virkni og líðan barna í leikskóla*. Sótt þann 17. ágúst 2018 af <http://netla.hi.is/greinar/2015/ryn/008.pdf>

Árdís Hrönn Jónsdóttir. (2013). *Orðaspjall - Að efla orðaforða og hlustunarskilning barna með bóklestri*. Reykjanesbæ: Leikskólinn Tjarnarsel.

Ásthildur Bj. Snorraddóttir. (2006). *Bína Bálreiða*. Bjarni Þór Bjarnason myndskreytir. Reykjavík: Salka.

Ásthildur Bj. Snorraddóttir og Valdís B. Guðjónsdóttir. (2010). *Ljáðu mér eyra: undirbúningur fyrir lestur*. Kópavogi: A4 skrifstofa og skóli.

Ásthildur Bj. Snorraddóttir, Anney Ágústsdóttir, Bergrós Ólafsdóttir, Margrét Þóra Jónsdóttir og Sigurður Sigurjónsson. (2014). *Snemmtæk iðlutun í málörvun tveggja til þriggja ára barna*. Akranesi: Höfundar.

Bryndís Guðmundsdóttir. (2008). *Lærum og leikum með hljóðin*. Reykjavík: Raddlist ehf.

Einar Guðmundsson og Sigurður J. Grétarsson. (1997). *Íslenski þroskalistinn. Handbók*. Reykjavík: Rannsóknastofnun uppeldis- og menntamála.

Einar Guðmundsson og Sigurður J. Grétarsson. (2005). *Smábarnalistinn. Handbók*. Reykjavík: Námsmatsstofnun.

Elín Þöll Þórðardóttir. (1998). *Orðaskil - málþroskapróf*. Reykjavík: Framsaga.

Elmar Þórðarson, Friðrik Rúnar Guðmundsson og Ingibjörg Símonardóttir. (1999). *EFI Málþroskaskimun fyrir 3 ½ árs börn. Handbók*. Reykjavík: Landlæknisembættið.

Eyrún Ísfold Gísladóttir og Þóra Másdóttir. (2009). *Lubbi finnur málbein – íslensku máhljóðin sýnd og sungin*. Reykjavík: Mál og menning.

Gerður G. Óskarsdóttir. (2012). *Skil skólastiga. Frá leikskóla til grunnskóla og grunnskóla til framhaldskóla*. Reykjavík: Háskólaútgáfan.

Guðlaug Sjöfn Jónsdóttir. (2014). *Er þetta stafurinn minn?: Handbók um læsi ungra barna*. Mosfellsbær: Höfundur.

Hrafnhildur Steinpórsdóttir. (2016). *Hver ætlar að lesa? Lestrarleiðbeiningar fyrir foreldra leikskólabarna*. Kópavogur: Höfundur.

Ingibjörg Símonardóttir, Jóhanna Einarsdóttir og Amalía Björnsdóttir. (2002). *HLJÓM-2 handbók*. Reykjavík: Höfundar.

Mennta- og menningarmálaráðuneyti. (2011). *Aðalnámskrá leikskóla 2011*. Sótt þann 17. ágúst 2018 af <http://www.menntamalaraduneyti.is/utgefid-efni/namskrar/adalnamskra-leikskola/>